

„Držet se“ hodnot a kreativně žít strategie. Pozorování člověka s mentálním postižením

Edgar Kellenberger

Postup a cíl

V Př 4,4 vzpomíná mudrc, jak byl kdysi vychováván svým otcem: On mě vyučoval a říkával mi: „Drž se (*tmk*) celým srdcem mých slov, dbej (*šmr*) na mé příkazy a budeš živ.“ To, že toto „držet se“ může probíhat různými způsoby, ukazuje 9 příkladů použití slovesa *tmk* ve starozákonních Příslovích.¹ Ne vždy je toto „držet se“ autonomní akt;² Přísloví přináší také paradoxní formulace nebo dokonce spíše označení pasivního děje:

„Svévolníka polapí jeho zločiny, bude spoután (držen) provazy svého hříchu.“ (5,22; viz také 11,16b). „Člověka poníží jeho povýšenost, kdežto kdo je poníženého ducha, dojde slávy.“ (29,23; viz také 11,16a). Taková rozmanitost není náhodná, nýbrž patří k moudrému pozorování a zkušenostem *conditio humana*.

Dnes je možné obzvlášť dobře pozorovat elementární antropologické danosti na chování lidí s mentálním postižením. U nich je často více zřetelné to, co my – jak to odpovídá normativní společnosti – z konvence spíše skrýváme. Zde je několik příkladů, které jsem jako otec pozoroval na našem synovi:

- Většina malých dětí strhává ze zvědavosti předměty, které objeví na stole, a rodiče je kvůli tomu napomínají. Když náš syn opět jednou stál u stolu, přešlápl z jedné nohy na druhou a řekl (způsobem, který napodoboval hlas rodičů): „Nestrhávej to, nestrhávej to!“ Zřídka kdy je možné tak slyšitelně dokumentovat „rodičovské já“.
- Celá léta olizoval syn stěny pokoje – elementární zkoumání a osvojování si hranic, které strukturují náš svět, a tím nám také dodávají jistotu.
- Jako 44letý dospělý prožívá kromě svého oficiálního věku současně i jiné, velmi diferencované věkové stupně: Intelektivně je zhruba srovnatelný s 8letým dítětem, vykazuje však i rysy myšlenkových pochodů 5letého, ale také již různé stařecké slabosti 80letého. Toho si není vědom, stejně tak jako i my sotva reflektujeme, že také prožíváme současně různé věkové stupně.

V následujícím textu chci teologicky zvažovat „držení se“ představ o hodnotách podle pozorování na člověku s mentálním postižením. Může působit metodicky sporně, že se tato pozorování týkají mého vlastního syna, protože žádný otec se nemůže osvobodit od svého subjektivního vztahu k synovi. Že Bernhard není náš biologický syn, ale že byl adoptován, snad snižuje nedostatek kritického odstupu. K tomu ještě existuje možnost srovnávacích pozorování u jiných lidí se stejným druhem postižení. Mé uvedení do světa postižených, na který je třeba si zvyknout, se děje převážně narativně a začíná biografickým přehledem. Má otcovská pozorování a reminiscence nemohou a nechtějí zachovávat jindy běžný vědecký odstup, avšak

1 Z celkem 21 starozákonních citací se s 9 setkáme v Příslovích, se 4 v Žalmech, s 5 v prorockých knihách a po 1 v Genesis, Exodu a Knize Job. K sémantice viz také Michael HELTZER, The Root *tmk* in Ammonite, Phoenician and Hebrew, *Zeitschrift für Althebraistik*, 1995, s. 140–143.

2 Autonomně např. v 31,19: „(Žena) vztahuje ruce po přeslenu, svými prsty se chápe vřetena.“ Kromě Přísloví srov. též Gn 48,17 (Josef); řečeno o Bohu: Ž 16,5; 41,13 atd.

chtějí svým asociativně volným uspořádáním vyzvat k další reflexi. Mé vlastní teologické reflexe zahrnují, vzhledem k mým zájmům biblisty, také exegetické a historické úvahy ke světu Bible.³

Biografické prostředí Bernharda K.

Již během těhotenství se osamělá matka s těžkým srdcem rozhodla, že své dítě poskytne k adopci, aby mu umožnila lepší šance. Při porodu byly sice pozorovány zdravotní anomálie, avšak cerebrální poškození (s tělesnými a duševními důsledky) bylo možné postupně rozeznávat až po několika měsících. Prvních osm měsíců strávil Bernhard v nemocnici; poté jsme ho jako bezdětní farářští manželé přijali, nejdříve do pěstounské péče, než mohla být o dva roky později podepsána adopce. Jako tříletý dostal adoptivní sestřičku, která k nám přišla ve věku tří měsíců, a společně pak vyrůstali s námi na venkovských a maloměstských farech. Od svého 18. roku žije Bernhard v domově pro dospělé s mentálním postižením, ale každý měsíc stráví dva víkendy s námi rodiči.

Přijetí vztahů

Prvních osm měsíců v nemocnici způsobilo hospitalismus, který vedl mimo jiné k tomu, že Bernhard nevykazoval žádné reakce na akustické signály. Bylo to tím, že v nemocničním pokoji slyšel tolik zvuků, že si nevšiml, že několik málo z nich se ho osobně týká. To se po několika dnech rázem změnilo, když jsem si ho vzal na klín a zapískal jsem písničku. Nikdy nezapomenu na jeho velké vyděšené oči,⁴ když pocítil můj dech na své kůži (kvůli mentálnímu postižení obzvláště citlivé) a díky tomuto dechu poprvé poznal, že se ho ten současný tón bezprostředně týká.⁵ Tímto klíčovým zážitkem mezi námi vznikl řečový kontakt.

Přesto se ještě celá léta občas stáhl do svého světa, ze kterého se nenechal vytáhnout ani lákavou nabídkou – „Chceš čokoládu?“ –, ale dál se pohupoval, zpíval si a nevykazoval žádnou reakci na ukazovanou čokoládu. Trvalo mnoho let, než se tyto autistoidní rysy snížily.

Jeho typické cerebrální poruchy pohybu vyžadovaly terapii. My rodiče jsme s ním prováděli každodenní gymnastická cvičení, která nás naučili odborníci (Bobathova terapie). Protože jsem jako venkovský farář byl během dne často doma, mohl jsem tento úkol dobře plnit. Když pak došlo u Bernharda k vývoji řeči (jako všechno ostatní časově zpožděno), iritovalo nás pozorování, že když se objevil otec, řekl Bernhard „mama“ (případně při příchodu samotné matky „papa“). Teprve časem jsme si všimli, že jednoslovné věty byly míněny jako otázka: Kde je druhý rodič? Zjevně jsme byli živým příkladem „hodnoty“ párového vztahu: Dodnes Bernhard vychází z toho, že ke každé ženě patří muž, a *vice versa*.

Učení rovnováze, lezení a chůzi nebylo možné bez toho, abychom my rodiče uplatňovali stimuly. Ty by však u dítěte se slabou reakcí na popudy svého cíle nikdy nedosáhly. Proto se to neobešlo bez vědomých duševních útrap: Bernhard lítostivě plakal, protože jsme mu nedonesli talíř s kaší, ale nechali jsme ho z terapeutických důvodů na druhém konci pokoje. To, že by

3 Naproti tomu je moje pedagogická kompetence omezena na mou roli otce a roli faráře, přičemž nejsem obeznán s odpovídající odbornou literaturou. Děkuji pracovníkům zodpovědným za našeho syna v domově pro lidi s postižením, paní I. Szírové a panu M. Traufferovi, za jejich připomínky k vylepšení mého rukopisu.

4 Kvůli poškození nedokáží obličejové svaly přinejmenším zpočátku vytvářet mimiku, kterou by mohly ostatní osoby bez pochyb interpretovat.

5 Je možné zde poukázat na J 20,22, kde učedníci přijali Ducha svatého Ježíšovým „dechnutím“ (ἐνεφύσησεν)?

měl ke kaši dolézt, ho zpočátku vůbec nenapadlo. Že tyto útrapy nezpůsobily žádná viditelná poškození, nás naplňuje úžasem a vděčností. Současně se jako teolog ptám, jestli dnešní kritika vůči starozákonním radám ke „káznění“ (*jsr* metlou a slovy, od lidí a od Boha) neprobíhá příliš neuváženě.

Se schopností samostatné chůze, ke které opět došlo se zpožděním, se stalo cvičení konečně zbytečným, a tím ztratil Bernhard tento intenzivní kontakt s námi rodiči, který však zjevně prožíval hlavně pozitivně. Především nedokázal akceptovat, že se rodiče v jeho přítomnosti zabývají někým jiným než jím. Delším pobytem v dětském domově se musel 4letý Bernhard naučit dělit se o své blízké osoby s jinými dětmi – nevyhnutelný předpoklad pro návštěvu ozdravné pedagogické mateřské školy v následujícím roce.

Slabost popudů a autonomie

Během celé školní docházky byla problémem Bernhardova slabost popudů. Vzhledem k jeho vývoji byl proto odkázán na živější spolužáky, kteří ho „táhli“. Právě od nich mohl dostávat cenné impulsy. Tehdy byly všechny děti s mentálním postižením vyučovány ve zvláštních třídách; zatímco (dnes na mnoha místech favorizovaná) integrace postižených dětí v normálních třídách – tedy pohromadě s dětmi bez postižení – nebyla kolem roku 1980 ještě tématem k diskusi. Na základě této zkušenosti je třeba se při dnešních diskusích ptát nejen na to, zda část dětí s postižením může z této integrace profitovat, avšak rovněž na to, zda děti, které jsou slabší a zůstanou proto ve zvláštní třídě, nemusí pak pykat za integraci jiných, přičemž úspěch nebo neúspěch je možno zřetelně posoudit až mnohem později.

Neočekávaná Bernhardova vlastní iniciativa se projevila, když v léčebné pedagogické malé skupině chtěl vždy bez dovolení opustit místnost, jakmile viděl, že učitelka kárá nějaké dítě za neposlušnost. Bernhardova potřeba harmonie nesnesla kárání; začal plakat, když viděl, že učitelka kárá nějaké dítě.⁶ Tato tíseň ho dohnala k vlastní iniciativě opustit třídu. Naproti tomu když byl sám kárán, nebylo to pro něho tak strašné; napřáhl ruku a požadoval symbolické lehké plácnutí, čímž byl pro něho opět nastolen harmonický řád. Jako starozákonník se ptám, zda podobným způsobem vede hebrejské *šlm* (v kmeni Pí'el „zaplatit, nahradit“ ve smyslu „opět zcelit“) k *šalôm*. Cenná pomoc pro další vývoj Bernhardovy vlastní iniciativy přišla z oblasti mimo naše rodičovské nebo zdravotně pedagogické úsilí, a sice ze skautské skupiny pro děti s tělesným nebo mentální postižením. Bernhard byl zprvu nápadný jako zvláště nesmělé a bázlivé dítě, které se ničeho neodvažovalo, takže pro něj bylo problémem i ukusovat párek. Mladí lidé, kteří tuto skupinu s nadšením vedli, byli směsicí spolehlivosti a bezstarostnosti. Jim se podařily věci, o kterých rodiče a pedagogové „věděli“, že jsou u tohoto dítěte určitě nemožné. Ale protože mladí lidé to nevěděli, pokusili se o to a nemožné se stalo možným. Také ten, kdo byl např. velmi nejistý na nohou, se dokázal naučit procházet lesní houštinou a sbírat dříví na oheň.

Další silné impulsy přinesly dva vývojové kroky, které Bernhard upozoroval u své sestry, když náhle začala v neděli chodit do nedělní školy a když se později začala učit ve škole číst a psát. My rodiče jsme nechtěli ženám z vesnice, které v nedělní škole vyprávěly dětem biblické příběhy, přidělat s Bernhardem práci; avšak Bernhard se začal na vlastní pěst těchto žen ptát, až řekly ano. Tutéž tvrdošijnost prokázal Bernhard, když se chtěl za každou cenu naučit číst a psát.

6 Neschopnost vymezit se vůči cizímu utrpení patří k jevům autismu. Totéž platí o Bernhardově velké potřebě harmonie a o jeho (dále zmíněné) výrazné zálibě v pořádku.

Protože zdravotně pedagogická škola z pochopitelných důvodů favorizovala jiné učební, pro život praktické cíle a my jsme nechtěli školu zpochybňovat, mohl Bernhard ukojit svou touhu po učení jen u své sestry. Ta mu přinesla abecedu a projevila se – i když sama měla s vlastním učením velké problémy – jako drsná, ale úspěšná učitelka, přičemž tak ještě sama mohla zpracovat své vlastní frustrace z všedních školních dnů. Bernhard, aby dosáhl svého cíle, si nechal bez nářku líbit hrubé metody své mocenské sestry.⁷

O několik let později začal Bernhard samostatně psát seznamy: jména osob, názvy měst, názvy jídel. Každý seznam zůstal tematicky vyhraněný; tak si Bernhard uspořádal svůj svět. Jestli je tento intelektuální výkon možné vysvětlit jako výsledek rodičovského intelektuálního prostředí, nebo prostě jako elementární potřebu orientace v jeho chaoticky prožívaném světě, musí zůstat nezodpovězeno.

Bernhardovo zacházení s hodnotami jeho okolí

I když si Bernhard musel svůj vstup do nedělní školy i do světa čtení a psaní sám vybojovat, sledoval tak hodnoty, které byly pro jeho rodiče důležité. Stejně tak se kryl jeho zájem o zpěv s kulturou jeho rodičů, kteří tuto jeho vlohu dále podporovali.

Když bylo Bernhardovi 18 let, řekli jsme: „Ty jsi nyní mladý muž a mladí muži už nebydlí u otce a matky.“ Přestup do domova pro postižené proběhl bez problémů. Brzy si Bernhard všiml, že mu nová situace s více blízkými osobami poskytuje více svobody, neboť jedna pečovatelka byla v něčem méně přísná, jiný pečovatel zase v něčem jiném, přičemž rodiče řekli ve stejné věci vždy důsledně „ne“ a nenechali se navzájem obalamutit. Obzvláště rád měl proto praktikantky, které se zdály být nejvíce „formovatelné“.⁸

Pokyny, které byly dávány jasně a zřetelně, Bernhard bez námitek plnil. Naproti tomu nerespektoval pokyny, kdy někdo řekl: „Nemohl bys prosím tě možná...?“ Zjevně chápal slovo „možná“ zcela doslovně ve smyslu „možná také ne“. Jasně pokyny chápal jako řád, který akceptuje, protože potřebuje a miluje hranice jako strukturu řádu. Maximálně se pokouší tyto hranice přece jen o několik centimetrů posunout ve svůj prospěch, ale akceptuje i pak zcela jasné „ne“.

Takovéto vyvážení praktikuje také vůči těm požadavkům domova pro postižené, které jsou mu nesympatické. K tomu patří manuální práce, kterou Bernhard dříve doma vykonával tak špatně, že ho od toho rodiče kvůli jeho nedostatečně jemné motorice dispensovali. Domovy pro postižené jsou v tomto přísnější; současný domov vyznává filosofii, že každý člověk má právo a povinnost něco pro společenství vykonat. Tak si musel Bernhard nalézt nový modus: Jeho prioritou je mluvit s pečovatelským personálem, přičemž vytváří dobrou náladu a blízké osobě něco osobně dává. Současně je mu jasné, že musí i manuálně vykonat nějaké minimum, aby účet vyšel. Tím, že nemá žádný vztah k manuální práci, následuje hodnoty svých rodičů, kteří rovněž pracují více ústy než rukama.

Bernhard také občas překvapí novými hodnotami. Když směl jednoho pečovatele doprovázet na terapeutickou jízdu na koni (hippoterapie), projevily z pouhého pozorování zájem o jízdu

7 Připomeňme výše uvedené otázky starozákonního ideálu výchovy „kázně slovy“ (*jsr*).

8 Vedoucí pracovníci domova zažívají ovšem také obrácené jevy, totiž že tyto praktikantky – analogicky k výše zmíněným skautům – dosahují výsledků, o nichž se dlouholetí pečovatelé domnívali, že u Bernharda nejsou možné.

na koni. Tvrdošijně útočil na vedení domova se žádostí, aby směl na koni také jezdit. Ti mu nejdříve nechtěli z obavy z finančních důsledků, které by to pro nás jako pro rodiče mělo, vyhovět a zároveň nechtěli tu zodpovědnost převádět na nás. Přitom nikdy před tím si nikdo nevšiml, že by měl Bernhard vztah ke zvířatům. I nám rodičům chybí vztah ke zvířatům, takže jsme svůj souhlas s realizací tohoto tvrdošijného přání dávali s úžasem. Již léta Bernhard chodí s radostí jezdit na koni, k němuž má vztah. Ovšem pokaždé musí překonat velký strach, když se značnou námahou šplhá do sedla; avšak s tím se zřejmě rád smiřuje, jen aby dosáhl svého oblíbeného cíle.

Náboženská a církevní socializace

Rituál dávání dobrou noc (se zpěvem a nejdříve ještě se sekulárním požehnáním) a později modlitba před společným jídlem byly svou pravidelností vstupními branami.⁹ Časem jsme nahradili tradiční popěvek pro malé děti známou písní Matthiase Claudia „Vyšel měsíc“. Ještě v dětském věku si Bernhard místo toho náhle přál modlitbu „Otčenáš“, kterou se k našemu úžasu uměl modlit sám, přičemž projevoval i konkrétní představy k jejímu obsahu. Kde a jak se tuto modlitbu naučil, jsme nemohli vypátrat; každopádně ji při různých příležitostech slyšel a osvojil si ji.

Když Bernhard nastoupil do domova pro postižené, modlili se s ním pečovatelky modlitbu „Otčenáš“; Bernhard to vyžadoval a téměř tyranicky sledoval i sebemenší odchylku od doslovného znění. Možná, že tím současně některým dospělým, kteří se odklonili od církve, znovu ukázal hodnotu této modlitby.

Po nějaké době začal Bernhard kvůli změně bydliště rodičů žít v jiném domově, který má antroposofické pozadí a vytváří převážně jiné rituály. Avšak Bernhard je zvyklý, že všední den tohoto domova pěstuje v mnohém jinou kulturu, než jakou zažil v rodičovském domě, a oba tyto světy striktně odděluje. „Otčenáš“ patří do světa rodičů; když jeden z pečovatelů večer nabídne tuto modlitbu, chce se ji Bernhard modlit sám, a dokumentuje tím oddělení obou světů – rodičovského domu a domova pro postižené.

Ke světu rodičů patří také pravidelná účast na bohoslužbě. Pro Bernharda, který rád slaví, je každá bohoslužba malou slavností, a proto se jich velmi rád účastní. To je velmi podivuhodné, protože běžná forma evangelické reformované bohoslužby ve Švýcarsku je pro člověka s mentálním postižením zjevně nevhodná: Bohoslužby jsou koncentrovány na slova s intelektuálně náročným kázáním, aniž by byly zapojeny jiné lidské smysly (oči, tělesný kontakt). Ale Bernhardovi to nevadí. Klidně sedí v kostelní lavici a drží vedle sebe svého obligátního plyšového medvídka. Důležité jsou pro něho kostelní písně i celý liturgický řád, jehož strukturní průběh je mu známý. Nevyhnutelný je pro něho „Otčenáš“, protože zde se může účastnit života obce. Běda, když tato modlitba nepříjde v pravý čas; pak zneklidní nebo jde dokonce úplně dopředu k faráři a chytne ho za rukáv: „Kdy přijde konečně Otčenáš?“ V takových okamžicích nás jinak velmi dobře zvladatelný syn neposlechne.

Před několika lety dostal rodičovský večerní rituál s Bernardem silně vybudovanou strukturu. Po improvizovaném vyprávění otce k nějakému tématu, které vybere Bernhard, následuje

⁹ Nutné je ovšem rovněž uvést, že ne všude se lidé u stolu modlí. Konečně jídlo by mu mělo chutnat i tehdy, když nás s Bernardem pozval na jídlo někdo, kdo modlitbu před jídlem neprovozuje.

děkovná modlitba za uplynulý den a přimluvy za lidi, kteří jsou pro něho důležití. Bernhard se zde modlí volně, zatímco jeho otec sedí vedle něj. Závěr pak tvoří společně vyslovený „Otčenáš“.

Tento příklad (díky šťastným okolnostem) dobře socializovaného člověka s mentálním postižením provokuje otázku, jaké možnosti má člověk bez takovéto příležitosti socializace. Často dochází k nedostatečné církevní socializaci, protože mnoho rodičů, kteří jsou konfrontováni s neočekávaným postižením svého dítěte, zůstává zraněno a potají to vyčítají Bohu i jeho „pozemskému personálu“. Cítí se pak „zklamáni církví“ – někdy i oprávněně – a přerušují kontakt s ní.

Opačný příklad: minimální církevní socializace

U Rolfa N. probíhala církevní socializace nešťastně.¹⁰ Podle výpovědí jeho rodičů mu kněz odepřel první přijímání, a poté nenásledoval ani žádný další kontakt. Po ukončení školní docházky žil nadále u svých rodičů a pracoval externě v jedné ozdravně pedagogické chráněné dílně. Tam se věnoval malování, ve kterém ho intenzivně podporovala arteterapeutka, která byla v mnohém velmi pozorná, ale jako katolička byla jen málo napojena na svou církev. Když jedna farnost pozvala tuto dílnu na výstavu obrázků – pokud možno k tématice hořícího keře (Ex 3) –, arteterapeutka se toho ujala a tento biblický příběh postiženým přečetla.

Rolfova reakce byla silná a neočekávaná: Okamžitě pocítil závažné důsledky oznámeného východu z Egypta a tiše řekl: „To je ale smutný příběh! – Namaluju teď lidi, kteří jsou smutní, protože musí hned odejít. – Dám jim dlouhé lano, aby se někdo neztratil.“ Tak namaloval svůj obrázek, který vycházel zcela z jeho situace.

¹⁰ K následujícímu srov. Edgar KELLENBERGER, *Der Schutz der Einfältigen. Menschen mit einer geistigen Behinderung in der Bibel und in weiteren Quellen*, Zürich, 2011, s. 41–43.

Rolfovo působivé zpracování biblického příběhu vykazuje kreativní rysy, když např. vymyslel lano. Především však ukazuje 25letý malíř vlastní životní situaci se svými nejistotami. Rolf se totiž má odloučit od svého laskavého a pečujícího prostředí své rodiny a chce z vlastního popudu vstoupit do internátu ozdravně pedagogické chráněné dílny. To v něm i v jeho rodičích vyvolává pochopitelně strach. Do jaké nejisté budoucnosti vstupuje? Tak se biblický příběh stává Rolfovým vlastním příběhem, pomáhá mu zpracovat jeho vlastní autobiografické dilema.¹¹ Současně ho toto dilema také dělá obzvlášť citlivým pro skutečnost, že biblický exodus není triumfálním průvodem osvobozených lidí, ale riskantní cestou nejistých lidí, kteří stále znovu touží zpět k egyptským hrncům plným masa.

Základní úvahy o možnostech církevní socializace

Povzbudivé příklady, které jsou zde uvedené, ozřejmují zodpovědnost za to, aby se nikdo z tohoto kontaktu s křesťanskou tradicí nevykloucal, ale aby se všem zprostředkovala příležitost „uchopit“ tyto hodnoty ve smyslu Př 4,4. Přitom zůstává nakonec zázrakem, když jsou lidé dokonce i po nezdařené církevní socializaci tak působivě pohnuti biblickým textem. Zde se ukazuje něco z nedisponovatelnosti Božího slova, které nachází vlastní cesty k lidem. Tam, kde se tento zázrak stane, to jde často jiným směrem, než církevní představitelé zamýšleli. To ukazuje hranice četných lidských snah o nadějně strategie zprostředkování křesťanských tradic.

Také Bernhardův náboženský vývoj probíhal částečně jiným směrem, než jak by odpovídalo teologickým prioritám rodičů. Objevil v prožívané liturgii řád, který však není v těchto bohoslužbách zásadní, a není tomu tak ani v protestantské tradici německy hovořící části Švýcarska, kde má liturgie menší závažnost.

Na druhé straně velké množství biblických příběhů, které od svého raného dětství vyslechl, na něm nezanechalo žádný viditelný účinek. V jeho četných výkresech se takovéto reminiscence nikdy nevyskytují; naproti tomu často kreslí kostelní věže s mohutně rozmáchlými zvony, což pro rodiče rovněž nemá centrální význam.

Nejen směřování, ale také rozsah církevní socializace hraje podivuhodně malou roli, jak ukazuje uvedený příklad minimálně socializovaného Rolfa N. Lidé s mentálním postižením mohou z bohatého pokladu biblické tradice podstatně čerpat, ať už jim z ní bylo zprostředkováno mnoho, nebo málo. Možné zdroje jsou jednotlivé věty, obrazy nebo motivy, nebo to může být prostřednictvím zkušeností s bohoslužbou.¹² Bible sama umožňuje impulsy, které jsou dostatečně silné, aby padly na úrodnou půdu. Tyto impulsy vedou ke kreativním osvojením, která jsou integrována do osobního života. Tak jsou biblické výpovědi „chápány“, a ne jen pouze mechanicky převyprávěny.

Teologické poučení lidmi s mentálním postižením

Předávání hodnot není jednosměrná cesta, ale partnerské dávání a brání. Mohou se i lidé s mentálním postižením stát učiteli? Prezentované příklady jsou povzbuzením pro věřící; přitom jsou poučné i pro exegety.

11 Dalším příkladem je vyjádření 19leté dívky s trisomií 21: „Mám ráda biblické příběhy o slabých lidech; protože pak je pro mne snazší žít ve světě plném silných lidí, kteří všechno mohou.“

12 Další konkrétní příklady v: Edgar KELLENBERGER, *Der Schutz der Einfältigen*, s. 47–48.

- Když si Bernhard vybral „Otčenáš“ za centrum své tradice víry, tím naznačil, že Ježíš tuto modlitbu formuloval tak, že má na jedné straně vypovídající hodnotu i pro jednoduchou mysl a na druhé straně že nemůže být žádným člověkem zcela vyčerpána. Tím tato modlitba umožňuje integraci lidí s mentálním postižením do Ježíšova společenství. Přitom podporuje – ve smyslu L 11,1 „Pane, nauč nás se modlit!“ – další vývoj modlení. Bernhard jistě není jediný, jehož modlení bylo povzbuzeno školou „Otčenáše“.
- U Bernhardovy záliby v refrénech a opakováních jako pozitivních prohloubeních musí exegeta zpozornět a být vnímavý k častým opakováním v biblických, zvláště starozákonních textech.
- To, že může Rolf N. tak elementárně spojit tradici exodu se svou vlastní biografickou situací, není jev, který by se vyskytl poprvé. Již biblické texty ukazují identifikační sílu procesu exodu, která přesahuje mnoho staletí a i za změněných podmínek může být znovu velkou pomocí. To sice biblistika do určité míry vidí, v mnoha literárních a redakčně dějinných analýzách Ex 1–15 se to však velmi málo projevuje.

Mentální postižení ve Starém a Novém zákoně

Když lidé s mentálním postižením čerpají z Bible a mohou být pro nás poučením, pak nově vyvstává opačná otázka – zda také biblické texty hovoří o těchto lidech. Velmi chudé zdroje nás přitom nesmí odradit.¹³ Přes o něco šířeji dokumentovanou mezopotámskou literaturu lze dokázat, že označení „blázen“ může být použito rovněž pro lidi s mentálním postižením. Nejprůkazněji to ukazuje Epos o Gilgamešovi na deseti řádcích portrétu takového člověka.¹⁴ Ve Starém zákoně je možno odkázat na termín *k'sîl*, který je někdy výslovně aplikován na osobu od jejího narození (Př 17,21; srov. Sír 22,3 *êv γεννήσει ἀπαιδέυτου*). Mírnější formu představuje *petî*, který i přes zjevné deficiency není nápadně kárán. Naproti tomu *k'sîl* je v uvedených příkladech považován za neštěstí a utrpení pro rodiče. Přitom je třeba sledovat sociologické pozadí, že intelektuální nositelé tradice přísloví měli své profesní postavení (např. písaře) převést jako dědictví na své potomky, a tak tedy takovýto syn ohrožoval hospodářskou budoucnost kmeny.¹⁵ Tento nedostatek, který nemohl být snížen ani moudrou výchovou, se realisticky uvádí i v Příslovích, a sice bez jakéhokoli obviňování rodičů. Kdo naproti tomu vydělával na svůj chléb v zemědělství, mohl mentálně postižené potomstvo pracovně spíše integrovat, jak bylo možné pozorovat v Evropě ještě před několika desetiletími; v rozvojových zemích je to možné pozorovat dodnes.

V Novém zákoně je nápadné, že se Ježíš sice intenzivně staral o lidi s tělesným postižením, avšak evangelia nezmiňují nikdy postižení mentální. Možná to lze vysvětlit tím, že se tělesně postižení, kteří nemohli být integrováni v zemědělství, nutně stali chudými žebráky (*πτωχοί*), na rozdíl od mentálně postižených, které bylo spíše možné nalézt mezi nádeníky. To by také vysvětlovalo, proč se Starý ani Nový zákon o takových lidech jasně nezmiňuje; kvůli jejich lepší možnosti integrace v agrární společnosti byli méně nápadní než v moderní společnosti služeb, která naopak může spíše integrovat tělesně postižené.

13 K následujícímu viz podrobně v monografii: Edgar KELLENBERGER, *Der Schutz der Einfältigen*, passim; stejně jako dále v: Edgar KELLENBERGER, *Children and Adults with intellectual Disability in Antiquity and Modernity: Toward a Biblical and Sociological Model*, *CrossCurrents*, 2013, s. 449–472.

14 Srov. X 270–278; viz např. Andrew R. GEORGE, *The Babylonian Gilgamesh Epic. Introduction, critical edition and cuneiform texts*, Oxford, 2003. Akkadské označení pro tyto lidi je *lillu*; srov. k tomu příslušná lexika.

15 Je pozoruhodné, že nikdy nehovoří o takto postižené dceři, nýbrž vždy jen o synovi.

Poukažme však ještě na úvahy apoštola Pavla k paradoxní hodnotě bláznovství v 1 K 1,18–2,5 a 3,19.¹⁶ V závislosti na něm vyhodnotil Augustín, jehož antropologický zájem se více obracel k lidem s mentálním postižením, *moriones* v tomto teologickém smyslu.¹⁷ Popisuje jednoho *morio*, který jako vyznávající křesťan hází kameny na hanobitele křesťanů, i když jsou to „páni“. Augustín kvalifikuje tohoto *morio* výslovně jako „povolaneého“, „predestinovaného“ a „stvořeneého k tomu, aby Bůh ukázal, že jeho milost a jeho Duch, který vane, kde chce, nepřechází žádný druh nadání u synů smilování, avšak u synů pekla každý druh nadání (tedy i inteligenci) přechází, aby ten, kdo se chlubí, se chlubil v Pánu“.¹⁸

---

16 Americký (letničně orientovaný) teolog A. Yong kreativně rozvinul tyto pavlovské výpovědi do působivé skici participativní ekleziologie, která zahrnuje lidi s mentálním postižením jako aktivní články. Viz Amos YONG, *The Bible, Disability and the Church: A New Vision of the People of God*, Grand Rapids, 2011, s. 96–115.

17 Všechna místa, ve kterých Augustín popisuje lidi s mentálním postižením a teologicky je reflektuje, jsou vybrána a komentována v: Edgar KELLENBERGER, Augustin und die Menschen mit einer geistigen Behinderung: Der Theologe als Beobachter und Herausforderter, *Theologische Zeitschrift der Universität Basel*, 2011, s. 25–36. Viz také Edgar KELLENBERGER, *Children and Adults in Antiquity*.

18 AUGUSTINUS, *De pecc. mer.* I 32.